

Вищий навчальний заклад
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
Факультет економіки та інформаційних технологій
Кафедра міжнародних економічних відносин

ЗАТВЕРДЖЕНО

Декан факультету економіки та
інформаційних технологій

Ю.М. Неговська

РОБОЧА ПРОГРАМА

МІЖНАРОДНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

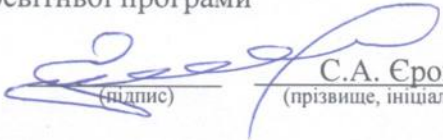
(назва навчальної дисципліни)

підготовки _____ другий (магістерський)
(назва рівня вищої освіти)
галузі знань _____ 07 «Управління та адміністрування»
(шифр і назва галузі знань)
Спеціальності _____ 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код і найменування спеціальності)
освітньо-професійної програми _____ «Фінанси, банківська справа та страхування»
(найменування освітньої програми)
спеціалізації (й) _____
(найменування освітньої програми)
тип дисципліни _____ дисципліна загальної підготовки

2019 рік

ПОГОДЖЕНО:

Гарант освітньої програми

(підпис) С.А. Єрохін
(прізвище, ініціали)

РЕКОМЕНДОВАНО:

Кафедрою міжнародних економічних відносин
протокол № 1 від «03» вересня 2019 року

Завідувач кафедри

Костюк В.Р.

Розробники:

Радзівська Світлана Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин

1. Опис навчальної дисципліни

Мова навчання: українська

Статус дисципліни: дисципліна загальної підготовки

Передумови вивчення навчальної дисципліни: «Міжнародний менеджмент» вивчається здобувачами вищої освіти після опанування ними загальнооекономічних, гуманітарних та управлінських дисциплін. Адже без знання цих дисциплін менеджеру міжнародної корпорації неможливо глибоко зрозуміти зовнішнє середовище, в якому функціонує компанія, і прогнозувати її розвиток, робити правильні оцінки з бухгалтерської й оперативної звітності, виконувати різноманітні розрахунки варіантів.

Важливо наголосити про зв'язок міжнародного менеджменту з гуманітарними дисциплінами: іноземними мовами, історією, культурою, політологією, психологією тощо. Без належного опанування цього циклу загальних дисциплін неможливо здійснювати міжнародні комунікації, врахувати культури інших національностей і народностей, ефективно працювати у складі міжнародних управлінських команд.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Міжнародний менеджмент» є система управлінських відносин, методів та інструментів у міжнародних корпораціях.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни. На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин 4 кредитів ECTS

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Міжнародний менеджмент» є формування системи теоретичних знань та практичних навичок з управління діяльністю міжнародних компаній, ефективного здійснення в цих компаніях основних функцій менеджменту – планування, організації, комунікацій, мотивації, керівництва, контролю. При цьому особливий наголос робиться на опануванні вмінь застосовувати методи та інструментарій міжнародного менеджменту на українських підприємствах з метою нарощування їх конкурентоспроможності..

Основними **завданнями** навчальної дисципліни «Міжнародний менеджмент» є:

- вивчення особливостей стратегій міжнародних компаній, механізму їх функціонування на світовому та національних ринках;
- знайомство із специфікою менеджменту різних регіонів світу;
- набуття вмінь застосування методів та засобів кадрової політики в міжнародних компаніях;
- формування навичок оцінки стану і тенденцій розвитку міжнародних корпорацій.

3. Компетентності та заплановані результати навчання

Дисципліна «Міжнародний менеджмент» забезпечує набуття здобувачами освіти **компетентностей**:

Інтегральна компетентність

Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у сфері управління або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог

Загальні компетентності

ЗК1	Здатність приймати обґрунтовані рішення
ЗК2	Здатність генерувати нові ідеї (креативність)
ЗК3	Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт
ЗК4	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації

- ЗК6 Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел
- ЗК8 Здатність розробляти проекти та управляти ними
- ЗК 1.3. Здатність аналізувати, оцінювати та прогнозувати зміни середовища діяльності ТНК
- ЗК 1.3. Здатність аналізувати та оцінювати фактори управлінської результативності в міжнародному бізнесі
- ЗК 1.4. Здатність розробляти та презентувати пропозиції до стратегічних і тактичних планів розвитку компаній міжнародного профілю

Спеціальні (фахові, предметні)

- СК7. Здатність розробляти і аналізувати маркетингову стратегію ринкового суб'єкта та шляхи її реалізації з урахуванням міжфункціональних зв'язків.
- СК8. Здатність формувати систему маркетингу ринкового суб'єкта та оцінювати результативність і ефективність її функціонування.
- СК1.1. Здатність демонструвати глибокі знання сучасних теоретичних, методологічних та методичних засад функціонування і розвитку національної економіки та світового господарства
- СК1.2. Здатність до аналітичного мислення та практичних навичок систематизації інформації з метою обробки великих масивів даних, здійснення оцінювання та прогнозування міжнародних економічних та соціальних явищ
- СК1.3. Здатність до формування обґрунтованих пропозицій щодо налагодження міжнародних економічних відносин на всіх рівнях їх реалізації
- СК1.5. Здатність оцінювати масштаби діяльності глобальних фірм та їх позиції на світових ринках
- СК1.6. Здатність застосовувати кумулятивні знання, науково-технологічні досягнення, інформаційні технології для осягнення сутності феномену нової економіки, виявлення закономірностей та тенденцій новітнього розвитку світового господарства
- СК1.10. Здатність досліджувати тенденції розвитку економіки за допомогою інструментарію макро- та мікроекономічного аналізу, оцінювати сучасні економічні явища

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен *знати:*

- методи оцінки зовнішнього середовища міжнародного бізнесу;
- особливості реалізації основних функцій менеджменту в практиці управління міжнародними корпораціями за умов багатонаціонального середовища;
- перспективи і обмеження у розвитку глобального менеджменту;
- сучасні інструменти міжнародного менеджменту в діяльності українських підприємств.

вміти:

- застосовувати сучасні методи та інструменти розв'язання міжнародними корпораціями ключових технологічних, фінансових, торговельних, інвестиційних проблем;
- використовувати сучасні інструменти міжнародного менеджменту в діяльності українських підприємств.
- створювати і організовувати ефективну діяльність міжнародних команд;
- запроваджувати сучасні форми і методи мотивації в контексті багатокультурного середовища;
- розробляти основні напрями підвищення рівня соціальної відповідальності міжнародних корпорацій.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Обсяг у годинах											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	сем	пз	інд	с.р		л	сем	пз	інд	с.р
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи міжнародного менеджменту												
Тема 1. Суть і характерні риси міжнародного менеджменту	9	2	2	-	-	5	9	0,5	0,5	-	-	8
Тема 2. Середовище міжнародного менеджменту	7	1	1	-		5	7	0,25	0,25	-		6,5
Тема 3. Культурний контекст міжнародного менеджменту	9	2	2	-		5	9	0,5	0,5	-		8
Разом за змістовим модулем 1	25	5	5	-		15	25	1,25	1,25	-		22,5
Змістовий модуль 2. Функції міжнародного менеджменту												
Тема 4. Стратегічне планування в міжнародних корпораціях	7	1	1	-		5	7	0,25	0,25	-	-	6,5
Тема 5. Прийняття рішень в міжнародних корпораціях	7	1	1	-		5	7	0,25	0,25	-	-	6,5
Тема 6. Організаційний розвиток міжнародних корпорацій	7	1	1	-		5	7	0,25	0,25	-	-	6,5
Тема 7. Управління людськими ресурсами	7	1	1	-		5	7	0,25	0,25	-	-	6,5
Тема 8. Керівництво в міжнародних корпораціях	7	1	1	-		5	7	0,25	0,25	-	-	6,5
Тема 9. Міжнародні ділові комунікації.	7	1	1	-		5	7	0,25	0,25	-	-	6,5
Тема 10. Контроль і звітність міжнародних корпорацій	7	1	1	-		5	7	0,25	0,25	-	-	6,5
Разом за змістовим модулем 2	49	7	7	-		35	49	1,75	1,75	-	-	45,5
Змістовий модуль 3. Ключові проблеми міжнародного менеджменту												
Тема 11. Технологічна політика міжнародних корпорацій	9	2	2	-	-	5	9	0,5	0,5	-	-	8
Тема 12. Фінансовий менеджмент міжнародних корпорацій	7	1	1	-	-	5	7	0,25	0,25	-	-	6,5
Тема 13. Торговельні операції міжнародних корпорацій	7	1	1	-	-	5	7	0,25	0,25	-	-	6,5
Тема 14. Інвестиційні операції міжнародних корпорацій	7	1	1	-	-	5	7	0,25	0,25	-	-	6,5
Тема 15. Етика і соціальна відповідальність міжнародних корпорацій	7	1	1	-	-	5	7	0,25	0,25	-	-	6,5
Тема 16. Становлення глобального менеджменту	9	2	2	-	-	5	9	0,5	0,5	-	-	8
Разом за змістовим модулем 3	46	8	8	-	-	30	46	2	2	-	-	42
Усього годин	120	20	20	-	-	80	120	5	5	-	-	110

5. Зміст програми навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи міжнародного менеджменту

Тема 1. Суть і характерні риси міжнародного менеджменту

Суть міжнародного бізнесу. Міжнародний бізнес і міжнародний менеджмент.

Періодизація розвитку міжнародного бізнесу. Основні риси сучасного міжнародного бізнесу. Глобалізація і інтерналізація міжнародного бізнесу. Ключові проблеми сучасного міжнародного бізнесу. Основні стадії інтернаціоналізації бізнесу. Транснаціональні (міжнародні) корпорації як об'єкт міжнародного менеджменту. Класифікація міжнародних (транснаціональних) корпорацій. Горизонтальна та вертикальна інтеграція. Теорія інтерналізації.

Суть міжнародного менеджменту. Особливості функцій міжнародного менеджменту.

Порівняльний менеджмент. Особливості діяльності менеджерів міжнародних корпорацій. Складові міжнародного досвіду. Досвід підготовки міжнародних менеджерів в Гарвардській та Чиказькій школах бізнесу, Кейптаунському університеті та Японії. Основні національні школи менеджменту. Особливості української школи менеджменту.

Тема 2. Середовище міжнародного менеджменту

Особливості середовища міжнародного менеджменту. Функціонально-географічна характеристика середовища транснаціональних корпорацій.

Політико-правове середовище міжнародних корпорацій. Політичний аналіз міжнародного середовища. Національне та міжнародне право. Основні правові системи.

Економічне середовище міжнародних корпорацій. Соціально-культурне середовище міжнародних корпорацій. Технологічне середовище міжнародного менеджменту. Сучасні тенденції розвитку міжнародного технологічного середовища. Особливості міжнародного середовища в Україні. Брендинг України на сучасному етапі.

Тема 3. Культурний контекст міжнародного менеджменту

Суть ділової культури та її виміри. Розмаїття культур. Сучасні виміри ділової культури в міжнародному менеджменті. Концепції Г. Хофстеде, Ф. Тромпенаарса, Основні культурні кластери.

Крос-культурний менеджмент. Традиційні і сучасні концепції крос-культурного менеджменту. Когнітивний менеджмент.

Корпоративна культура. Основні типи організаційних культур міжнародних корпорацій. Концепція корпоративної релігії.

Управління мультикультуралізмом. Особливості вимірів ділової культури в Україні. Культурний контекст діяльності ТНК в Україні. Особливості діяльності українських менеджерів і фахівців за кордоном.

Змістовий модуль 2. Функції міжнародного менеджменту

Тема 4. Стратегічне планування в міжнародних корпораціях

Суть міжнародного стратегічного планування. Економічні, політичні й адміністративні імперативи міжнародних стратегій. Сучасні стратегічні орієнтації транснаціональних корпорацій. Основні типи міжнародних стратегій. Основні етапи розробки і реалізації міжнародних стратегій. Матричний менеджмент. Реалізація стратегії. Система планування в міжнародних корпораціях. Стратегічний контроль. Особливості стратегічного планування в різних формах міжнародного бізнесу.

Тема 5. Прийняття рішень в міжнародних корпораціях

Суть та особливості прийняття рішень у міжнародних корпораціях. Централізація і децентралізація прийняття рішень у міжнародних корпораціях. Критерії ефективності управлінських рішень. Інформаційне забезпечення процесу прийняття рішень у міжнародних корпораціях. Сучасні методи прийняття рішень у міжнародних корпораціях.

Вплив національних культур на прийняття управлінських рішень. Ключові сфери прийняття рішень у міжнародних корпораціях. Управління політичними ризиками. Міжнародні переговори. Основні етапи міжнародного переговорного процесу. Переговорні тактики. Поведінкові аспекти міжнародних переговорів. Вплив національних культур на міжнародні переговори. Особливості прийняття управлінських рішень в міжнародних корпораціях, що діють в Україні. Рівень децентралізації. Залучення працівників до прийняття рішень в

українських відділеннях міжнародних корпорацій.

Тема 6. Організаційний розвиток міжнародних корпорацій

Суть і основні типи організаційних структур міжнародних корпорацій. Сучасні нетрадиційні форми організації міжнародного бізнесу, міжнародні злиття. Спільні підприємства. Координація і інтеграція діяльності підрозділів міжнародних корпорацій. Управління змінами в міжнародних корпораціях. Культурні бар'єри організаційних змін і методи їх подолання. Організаційна характеристика транснаціональних корпорацій. Інтегровані структури міжнародного бізнесу. Міжнародні стратегічні альянси. Методи утворення стратегічних альянсів. Міжнародні альянсові мережі. Особливості організації міжнародних операцій ТНК в Україні.

Тема 7. Управління людськими ресурсами

Система управління людськими ресурсами в міжнародних корпораціях. Особливості мотивації в багатонаціональному культурному середовищі. Система відбору персоналу в міжнародних корпораціях. Визначення заробітної плати у міжнародних призначеннях. Репатріація експатріантів. Розвиток персоналу в міжнародних корпораціях. Міжкультурний тренінг. Культурні асимілятори.

Трудові відносини і виробнича демократія. Особливості управління людськими ресурсами в українських відділеннях міжнародних корпорацій.

Тема 8. Керівництво в міжнародних корпораціях

Особливості керівництва в міжнародних корпораціях. Моделі лідерства. Лідерство в міжнародному контексті. Особливості керівництва міжнародними командами. Формування міжнародного складу команд. Особливості визначення ролей. Реалізація творчого потенціалу. Міжкультурні стосунки в міжнародних командах. Бар'єри ефективної діяльності міжнародних команд і шляхи їх подолання. Особливості керівництва відділеннями міжнародних компаній, в Україні.

Тема 9. Міжнародні ділові комунікації

Суть і особливості міжнародних ділових комунікацій. Внутрішні і зовнішні комунікації в міжнародному менеджменті. Прозорі і приховані комунікації. Особливості міжнародних комунікацій у різних країнах. Комунікаційні потоки в міжнародному менеджменті. Комунікаційні бар'єри і підвищення ефективності міжнародних комунікацій. Вплив культури на міжнародні комунікації. Невербальні міжнародні комунікації. Основні відстані в міжнародних комунікаціях. Підвищення ефективності міжнародних комунікацій. Удосконалення зворотного зв'язку. Мовний тренінг. Культурний тренінг. Підвищення гнучкості. Зміцнення кооперації.

Тема 10. Контроль і звітність міжнародних корпорацій

Особливості контролю в міжнародних корпораціях. Вплив культури на контроль. Дисфункціональні наслідки контролю в міжнародних корпораціях.

Основні системи контролю в міжнародних корпораціях.

Техніка контролю в міжнародних корпораціях. Фінансовий контроль. Контроль якості. Контроль діяльності персоналу. Нетрадиційні методи міжнародного контролю. Особливості контролю в багатокультурному середовищі. Етичні проблеми контролю в міжнародних корпораціях. Звітність у міжнародному менеджменті. Особливості контролю і звітності в міжнародних компаніях, що діють на Україні.

Змістовий модуль 3. Ключові проблеми міжнародного менеджменту

Тема 11. Технологічна політика міжнародних корпорацій

Особливості сучасного технологічного розвитку. Міжнародний ринок технологій. Планування технологічної діяльності міжнародних корпорацій. Моделі розміщення НДДКР. Вибір форм науково-технічного співробітництва. Фінансування міжнародних проектів. Організація технологічної діяльності міжнародних корпорацій. Система тотального управління якості в міжнародних корпораціях.

Особливості технологічної політики міжнародних корпорацій в Україні.

Тема 12. Фінансовий менеджмент міжнародних корпорацій

Міжнародне фінансове середовище. Основні типи фінансових рішень у міжнародному менеджменті. Управління валютними ризиками. Управління короткостроковими і довгостроковими активами і зобов'язаннями міжнародних корпорацій. Міжнародна фінансова

корпоративна політика. Трансферне ціноутворення в міжнародних корпораціях.

Міжнародна банківська діяльність. Міжнародні банківські ризики. Міжнародні банківські мережі. Особливості фінансового менеджменту відділень міжнародних корпорацій в Україні.

Тема 13. Торговельні операції міжнародних корпорацій

Комерційні операції міжнародних корпорацій. Міжнародний життєвий цикл товару. Зміст міжнародної торговельної угоди. Експортні операції міжнародних корпорацій. Короткострокове, середньострокове і довгострокове фінансування міжнародними корпораціями експортних операцій. Міжнародний лізинг. Факторингові і форфейтингові операції. Страхування і державна підтримка експортних операцій міжнародних корпорацій. Імпортні операції міжнародних корпорацій. Основні методи фінансування імпорتنих операцій.

Особливості торговельних операцій міжнародних корпорацій в Україні. Внутрішні і зовнішні торговельні операції українських відділень. Основні методи внутрішньої торгівлі.

Тема 14. Інвестиційні операції міжнародних корпорацій

Міжнародний ринок інвестицій. Прямі іноземні інвестиції міжнародних корпорацій. Схема ухвалення рішень міжнародними корпораціями щодо прямих іноземних інвестицій. Портфельні інвестиції міжнародних корпорацій. Міжнародні інвестиційні компанії. Особливості міжнародних інвестиційних операцій українських корпорацій.

Тема 15. Етика і соціальна відповідальність міжнародних корпорацій

Особливості етики в міжнародних корпораціях. Міжнародні принципи ділової етики. Основні етичні концепції в міжнародному менеджменті. Жінки в міжнародному менеджменті. Соціальна відповідальність міжнародних корпорацій. Екологічна діяльність міжнародних корпорацій. Інтегровані системи екологічного менеджменту. Міжнародні стандарти екологічного менеджменту. Особливості етики і соціальної відповідальності міжнародних корпорацій в Україні.

Тема 16. Становлення глобального менеджменту

Глобальне управління і глобальний менеджмент. Основні концепції глобального управління. Становлення глобальних підприємств. Корпорації світового класу. Глобальне управління людськими ресурсами в багатокультурному середовищі. Глобальне управління фінансами. Глобалізація технологічного розвитку. Глобальний менеджмент і природне середовище. Природничо-орієнтоване лідерство в міжнародних корпораціях. Проблеми лояльності і довіри до екологічної діяльності міжнародних корпорацій.

Екзамен

6. Теми лекцій

№ з/п	Назва теми	Обсяг у годинах	
		Денна форма	Заочна форма
1	<i>Суть і характерні риси міжнародного менеджменту</i> 1. Основні риси міжнародного бізнесу та характеристика процесу просування. 2. Інтерактивний маркетинг як концептуальна основа управління сучасним міжнародним бізнесом. 3. Сутність та структура системи міжнародного менеджменту	2	0,5
2	<i>Середовище міжнародного менеджменту</i> 1. Аналіз внутрішнього середовища міжнародної фірми. 2. Комплексний аналіз зовнішнього середовища міжнародного бізнесу. 3. Взаємодія факторів внутрішнього та зовнішнього середовища міжнародного бізнесу	1	0,25
3	<i>Культурний контекст міжнародного менеджменту</i> 1. Структура планів у системі міжнародного менеджменту 2. Етапи розробки та реалізації стратегічних планів міжнародної економічної діяльності	2	0,5
4	<i>Стратегічне планування в міжнародних корпораціях</i>	2	0,5
5	<i>Прийняття рішень в міжнародних корпораціях</i>	1	0,25
6	<i>Організаційний розвиток міжнародних корпорацій</i> 1. Міжнародні організації та інститути сприяння розвитку міжнародної торгівлі 2. Основні характеристики.	1	0,25
7	<i>Управління людськими ресурсами</i>	1	0,25
8	<i>Керівництво в міжнародних корпораціях</i> Регламентація міжнародних комерційних операцій.	1	0,25

9	<i>Міжнародні ділові комунікації.</i> 1. Науковий підхід до забезпечення ефективності комунікаційно- інформаційних процесів. 2. Особливості комунікаційного процесу в системі міжнародного менеджменту. 3. Впровадження систем інформаційного менеджменту у сферу міжнародної діяльності господарських організацій.	1	0,25
10	<i>Контроль і звітність міжнародних корпорацій</i> Міжнародні організації та інститути сприяння розвитку між народної торгівлі своєні характеристики. 3. Регламентация міжнародних комерційних операцій.	1	0,25
11	<i>Технологічна політика міжнародних корпорацій</i> 1. Сучасні підходи до розробки та здійснення технологічної політики міжнародної фірми. 2. Планування та організація міжнародних НДДКР. 3. Організація трансферу технологій та сучасних методів управління бізнесом.	2	0,5
12	<i>Фінансовий менеджмент міжнародних корпорацій</i> 1. Основні концептуальні положення міжнародного фінансового менеджменту. 2. Структура міжнародного фінансового менеджменту. 3. Валютне регулювання та оперування цінними паперами суб'єкта господарювання на міжнародних ринках.	1	0,25
13	<i>Торговельні операції міжнародних корпорацій</i>	1	0,25
14	<i>Інвестиційні операції міжнародних корпорацій</i> 1. Науковий підхід до формування системи управління інвестиціями у сфері міжнародної діяльності підприємств. 2. Нормативно-правова база системи управління іноземним інвестуванням в Україні 3. Організація управління іноземними інвестуванням на рівні держави та підприємства.	1	0,25
15	<i>Етика і соціальна відповідальність міжнародних корпорацій</i> 1. Роль та значення організаційної культури в процесі вдосконалення міжнародного менеджменту. 2. Вплив етики на організаційну культуру суб'єкта міжнародної економічної діяльності. 3. Самостійність господарської організації та соціальна відповідальність міжнародного менеджменту	1	0,25
16	<i>Становлення глобального менеджменту</i> 1. Глобалізація як характерна риса сучасного бізнесу. 2. Вплив глобалізації на процес формування систем міжнародного менеджменту. 3. Побудова систем менеджменту вітчизняних підприємств відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO.	2	0,5
Усього годин		20	5

7. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Обсяг у годинах	
		Денна форма	Заочна форма
1	Не передбачено	-	-
Усього годин		-	-

8. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Обсяг у годинах	
		Денна форма	Заочна форма
1	Суть і характерні риси міжнародного менеджменту	2	0,5
2	Середовище міжнародного менеджменту	1	0,25
3	Культурний контекст міжнародного менеджменту	2	0,5
4	Стратегічне планування в міжнародних корпораціях	2	0,5
5	Прийняття рішень в міжнародних корпораціях	1	0,25
6	Організаційний розвиток міжнародних корпорацій	1	0,25
7	Управління людськими ресурсами	1	0,25
8	Керівництво в міжнародних корпораціях.	1	0,25
9	Міжнародні ділові комунікації.	1	0,25

10	Контроль і звітність міжнародних корпорацій.	1	0,25
11	Технологічна політика міжнародних корпорацій	2	0,5
12	Фінансовий менеджмент міжнародних корпорацій ринках.	1	0,25
13	Торговельні операції міжнародних корпорацій	1	0,25
14	Інвестиційні операції міжнародних корпорацій	1	0,25
15	Етика і соціальна відповідальність міжнародних корпорацій	1	0,25
16	Становлення глобального менеджменту	2	0,5
Усього годин		20	5

9. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Обсяг у годинах	
		Денна форма	Заочна форма
1	Сутність і характеристика міжнародного менеджменту	5	8
2	Середовище міжнародного менеджменту	5	6,5
3	Культурний контекст міжнародного менеджменту	5	8
4	Стратегічне планування в міжнародних корпораціях	5	6,5
5	Прийняття рішень в міжнародних корпораціях	5	6,5
6	Організаційний розвиток міжнародних корпорацій	5	6,5
7	Управління людськими ресурсами	5	6,5
8	Керівництво в міжнародних корпораціях	5	6,5
9	Міжнародні ділові комунікації	5	6,5
10	Контроль і звітність міжнародних корпорацій	5	6,5
11	Технологічна політика міжнародних корпорацій	5	8
12	Фінансовий менеджмент міжнародних корпорацій	5	6,5
13	Торговельні операції міжнародних корпорацій	5	6,5
14	Інвестиційні операції міжнародних корпорацій	5	6,5
15	Етика і соціальна відповідальність міжнародних корпорацій	5	6,5
16	Становлення глобального менеджменту	5	8
Усього годин		80	110

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

При опануванні науки «Міжнародний менеджмент» в доповнення до основного матеріалу, що викладається в лекціях та розглядається на семінарських заняттях, цілий ряд питань виносяться на самостійне опрацювання.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти з науки «Міжнародний менеджмент» включає різні форми, зокрема:

- опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу;
- вивчення окремих тем або питань, що передбачені для самостійного опрацювання;
- переклад іноземних текстів;
- виконання домашніх завдань;
- підготовка до семінарських (практичних) занять;
- підготовка до контрольних робіт та інших форм поточного контролю;
- вирішення і письмове оформлення задач, схем, діаграм, інших робіт графічного характеру;
- систематизація вивченого матеріалу науки (дисципліни) перед написанням модулів та екзаменом;
- аналіз конкретної виробничої ситуації та підготовка аналітичної записки (Case study);
- виконання розрахункової роботи з використанням програмного забезпечення;
- виконання індивідуальних завдань тощо.

Індивідуальні завдання є однією з форм самостійної роботи здобувачів вищої освіти, яка передбачає створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів і має на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які здобувачі вищої освіти одержують в процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці.

До індивідуальних завдань належать: підготовка рефератів, есе, виконання розрахункових, графічних робіт, оформлення звітів, аналіз практичних ситуацій, підготовка реферативних матеріалів з фахових публікацій, власні дослідження до конференцій, участь в олімпіадах тощо.

Індивідуальні завдання виконуються студентами самостійно під керівництвом викладача. Як правило, індивідуальні завдання виконуються окремо кожним здобувачем вищої освіти. У тих випадках, коли завдання мають комплексний характер, до їх виконання можуть залучатися кілька здобувачів вищої освіти.

10.Індивідуальні завдання

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Теорії міжнародного бізнесу та їх еволюція.
2. Сутність і види середовища міжнародного менеджменту.
3. Європейська культура менеджменту.
4. Японська культура менеджменту.
5. Радянська культура менеджменту.
6. Американська культура менеджменту.
7. Китайська культура менеджменту.
8. Стратегічні альянси.
9. Німецька школа менеджменту.
10. Українська школа менеджменту.

ОРІЄНТОВАНА ТЕМАТИКА ЕСЕ

1. Поєднання галузевих і географічних аспектів глобалізації.
2. Горизонтальна та вертикальна інтеграція.
3. Порівняльний менеджмент.
4. Особливості української школи менеджменту.
5. Пристосування міжнародних корпорацій до національних умов бізнесу.
6. Ключові характеристики національних економік.
7. Культурна диверсифікація.
8. Низько- і висококонтекстні культури.
9. Стратегія управлінської діяльності в умовах культурного розмаїття.
10. Когнітивний менеджмент та його стратегія.
11. Розвиток культури міжнародних корпорацій.
12. Особливості української національної культури в системі міжнародного менеджменту.
13. Стратегія глобального розширення.
14. Взаємозв'язок стратегій національних культур.
15. Роль основних функціональних підрозділів у розробці та реалізації міжнародних стратегій.
16. Міжнародні стратегії спільних підприємств.
17. Критерії ефективності управлінських рішень.
18. Управлінські рішення в сфері міжнародної конкуренції.
19. Культурні бар'єри організаційних змін і методи їх подолання.
20. Міжнародні альянсові мережі.
21. Якість службової діяльності ТНК.
22. Сучасні концепції управління людськими ресурсами ТНК.
23. Співвідношення джерел людських ресурсів на різних стадіях інтернаціоналізації бізнесу.

24. Соціотехнічні рішення ТНК.
25. Репатріація експатріантів у системі відбору кадрів.
26. Культурні асимілятори.
27. Основні форми виробничої демократії в різних країнах.
28. Порівняльний аналіз різних типів керівництва в ТНК.
29. Міжкультурні стосунки в міжнародних командах.
30. Вплив культури на міжнародні комунікації.
31. Культурний контроль.
32. Нетрадиційні методи міжнародного контролю.
33. Вимірювання результатів діяльності відділень міжнародних корпорацій.
34. Закономірності сучасного технологічного розвитку.
35. Фінансування міжнародних проектів.
36. Потенціал науково-технічних розробок в Україні та способи його реалізації в міжнародному бізнесі.
37. Міжнародні потоки грошових коштів.
38. Міжнародна фінансова корпоративна політика.
39. Еволюція міжнародної банківської діяльності.
40. Діяльність українських відділень зарубіжних банків.
41. Вплив прямих інвестицій міжнародних корпорацій на платіжний баланс країни.
42. Особливості діяльності інвестиційних фондів в різних країнах.
43. Перспективи посилення ролі жінок у міжнародному менеджменті.
44. Особливості соціальної відповідальності менеджменту в різних країнах.
45. Діяльність національних асоціацій і міжнародної мережі екологічного менеджменту.
46. Глобальна культурна конвергенція.
47. Культура і віртуальні організації.
48. Глобальне управління оподаткуванням.
49. Технології інформаційної революції.
50. Розвиток управлінських компетенцій в умовах глобальних технологій.
51. Природничо-орієнтоване лідерство в міжнародних корпораціях.
52. Проблеми лояльності і довіри до екологічної діяльності міжнародних корпорацій.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ЕКЗАМЕН

1. Суть міжнародного бізнесу.
2. Періодизація розвитку міжнародного бізнесу.
3. Комерційна ера.
4. Експансія.Період концесій.
5. Ера національних держав. Ера глобалізації.
6. Глобалізація та інтерналізація міжнародного бізнесу.
7. Основні стадії інтернаціоналізації бізнесу.
8. Транснаціональні (міжнародні) корпорації як об'єкт міжнародного менеджменту.
9. Основні фази переростання національної корпорації в міжнародну.
10. Теорія інтерналізації.
11. Суть міжнародного менеджменту.
12. Функції міжнародного менеджменту.
13. Особливості діяльності менеджерів міжнародних корпорацій.
14. Здатність менеджерів до міжнародного бізнесу і методи її визначення. Досвід підготовки міжнародних менеджерів у Гарвардській школі бізнесу.
15. Досвід підготовки міжнародних менеджерів у Чиказькій школі бізнесу.
16. Досвід підготовки міжнародних менеджерів у Кейптаунському університеті.
17. Досвід підготовки міжнародних менеджерів в Японії.
18. Основні національні школи менеджменту.
19. Провідна роль американської школи менеджменту.
20. Японський альтернативний менеджмент.

21. Особливості української школи менеджменту.
 22. Особливості середовища міжнародного менеджменту.
 23. Порівняльна характеристика середовища міжнародних і національних корпорацій.
 24. Політико-правове середовище міжнародних корпорацій.
 25. Політична складова міжнародного середовища.
 26. Основні правові системи.
 27. Економічне середовище міжнародних корпорацій.
 28. Інструменти порівняння національних економік.
 29. Соціально-культурне середовище міжнародних корпорацій.
 30. Вплив культури на міжнародний менеджмент.
 31. Технологічне середовище міжнародного менеджменту.
 32. Сучасні тенденції розвитку міжнародного технологічного середовища.
 33. Особливості міжнародного середовища в Україні.
 34. Культурний контекст міжнародного менеджменту.
 35. Основні культурні кластери.
 36. Основні типи організаційних культур міжнародних корпорацій.
 37. Особливості вимірів ділової культури в Україні.
 38. Суть міжнародного стратегічного планування.
 39. Сучасні стратегічні орієнтації транснаціональних корпорацій.
 40. Етноцентризм. Поліцентризм. Регіоцентризм. Геоцентризм.
 41. Основні типи міжнародних стратегій.
 42. Основні етапи розробки і реалізації міжнародних стратегій.
 43. Система планування в міжнародних корпораціях.
 44. Особливості стратегічного планування в різних формах міжнародного бізнесу.
 45. Суть та особливості прийняття рішень у міжнародних корпораціях.
 46. Сучасні методи прийняття рішень у міжнародних корпораціях.
 47. Вплив національних культур на прийняття управлінських рішень.
 48. Ключові сфери прийняття рішень у міжнародних корпораціях.
 49. Управління політичними ризиками.
 50. Міжнародні переговори. Вплив національних культур на міжнародні переговори.
 51. Особливості прийняття управлінських рішень у міжнародних корпораціях, що діють в Україні.
 52. Суть і основні типи організаційних структур міжнародних корпорацій.
 53. Міжнародні дивізійні структури.
 54. Глобальні продуктові дивізійні структури.
 55. Глобальні географічні дивізійні структури.
 56. Глобальні функціональні структури.
 57. Мультинаціональні матричні структури.
 58. Сучасні нетрадиційні форми організації міжнародного бізнесу.
 59. Координація та інтеграція діяльності підрозділів міжнародних корпорацій.
 60. Управління змінами в міжнародних корпораціях.
 61. Інтегровані структури міжнародного бізнесу.
 62. Міжнародні стратегічні альянси.
 63. Організаційна характеристика транснаціональних корпорацій.
 64. Особливості організації міжнародних операцій ТНК в Україні.
 65. Система управління людськими ресурсами в міжнародних корпораціях.
 66. Особливості мотивації в багатофункціональному культурному середовищі.
- Прикладні концепції мотивації в міжнародних корпораціях.
67. Система відбору персоналу в міжнародних корпораціях.
 68. Визначення заробітної плати в міжнародних призначеннях.
 69. Розвиток персоналу в міжнародних корпораціях.
 70. Трудові відносини і виробнича демократія.
 71. Особливості управління людськими ресурсами в українських відділеннях міжнародних корпорацій.

72. Особливості керівництва в міжнародних корпораціях.
 73. Моделі лідерства в міжнародних корпораціях.
 74. Лідерство в міжнародному контексті.
 75. Особливості керівництва міжнародними командами.
 76. Міжнародні ділові комунікації.
 77. Комунікаційні потоки в міжнародному менеджменті.
 78. Комунікаційні бар'єри і підвищення ефективності міжнародних комунікацій.
 79. Особливості керівництва відділеннями міжнародних компаній в Україні.
 80. Особливості контролю в міжнародних корпораціях.
 81. Основні системи контролю в міжнародних корпораціях.
 82. Техніка контролю в міжнародних корпораціях.
 83. Особливості контролю в багатокультурному середовищі.
 84. Звітність у міжнародному менеджменті.
 85. Особливості звітності в різних країнах.
 86. Особливості контролю і звітності в міжнародних компаніях, що діють в Україні.
 87. Особливості сучасного технологічного розвитку.
 88. Міжнародний ринок технологій.
 89. Планування технологічної діяльності міжнародних корпорацій.
 90. Організація технологічної діяльності міжнародних корпорацій.
 91. Система тотального управління якістю в міжнародних корпораціях. Міжнародна система стандартів ISO-9000.
 92. Статистичні методи управління якістю.
 93. Особливості технологічної політики міжнародних корпорацій в Україні.
- Міжнародне фінансове середовище.
94. Міжнародні потоки грошових коштів.
 95. Основні концепції валютних курсів.
 96. Управління валютними ризиками.
 97. Суть і основні види валютних ризиків.
 98. Управління короткостроковими активами і зобов'язаннями міжнародних корпорацій.
 99. Управління довгостроковими активами і зобов'язаннями міжнародних корпорацій.
100. Трансферне ціноутворення в міжнародних корпораціях.
 101. Ринкові трансферні ціни.
 102. Трансферні кінцеві ціни.
 103. Договірні трансферні ціни.
 104. Витратні трансферні ціни.
 105. Змішані методи трансферного ціноутворення.
 106. Міжнародна банківська діяльність.
 107. Особливості фінансового менеджменту відділень міжнародних корпорацій в Україні.
108. Комерційні операції міжнародних корпорацій.
 109. Експортні операції міжнародних корпорацій.
 110. Нетрадиційні методи фінансування міжнародними корпораціями експортних операцій.
 111. Страхування і державна підтримка експортних операцій міжнародних корпорацій.
 112. Імпортні операції міжнародних корпорацій.
 113. Особливості торговельних операцій міжнародних корпорацій в Україні.
 114. Міжнародний ринок інвестицій.
 115. Прямі іноземні інвестиції міжнародних корпорацій.
 116. Потрфельні інвестиції міжнародних корпорацій.
 117. Міжнародні івестиційні компанії.
 118. Особливості міжнародних інвестиційних операцій українських корпорацій.
 119. Особливості етики в міжнародних корпораціях.

120. Основні етичні концепції в міжнародному менеджменті.
121. Жінки в міжнародному менеджменті.
122. Соціальна відповідальність міжнародних корпорацій.
123. Екологічна діяльність міжнародних корпорацій.
124. Інтегровані системи екологічного менеджменту.
125. Міжнародні стандарти екологічного менеджменту ISO-14000.
126. Особливості етики і соціальної відповідальності міжнародних корпорацій в Україні.
127. Глобальне управління і глобальний менеджмент.
128. Становлення глобальних підприємств.
129. Динамічна модель глобальних підприємств.
130. Глобальне управління людськими ресурсами в багатокультурному середовищі.
131. Глобалізація культури.
132. Глобальне управління фінансами.
133. Глобалізація технологічного розвитку.
134. Глобальний менеджмент і природне середовище.

11.Критерії та порядок оцінювання результатів навчання

Контроль знань здобувачів вищої освіти

Контроль та оцінювання теоретичних знань та практичних навичок здобувачів вищої освіти протягом вивчення дисципліни відбувається за результатами тестування, розв'язання розрахунково-аналітичних завдань, обговорення конкретних ситуацій, а також у процесі контролю самостійної роботи.

Робоча програма передбачає застосування трьох форм контролю знань здобувачів вищої освіти:

- *поточний контроль* проводиться за кожною темою шляхом тестування, перевірки індивідуальних та колективних завдань, обговорення конкретних ситуацій, перевірки завдань для самостійної роботи, кожне з яких оцінюється за відповідними критеріями у балах.
- *модульний контроль* проводиться за певним блоком тем шляхом тестування, виконання контрольної роботи.
- *підсумковий контроль*. Формою підсумкового контролю *екзамен*.

Критерії оцінювання знань здобувачів вищої освіти

Для визначення ступеня засвоєння навчального матеріалу та поточного оцінювання знань здобувачів вищої освіти враховується їх наступне ранжиювання:

I рівень знань. Здобувач вищої освіти володіє усім обсягом навчального матеріалу на теоретично-репродуктивному рівні.

II рівень знань. Здобувач вищої освіти володіє повним обсягом навчального матеріалу, здатний його аналізувати, але не має достатніх знань для формування висновків, не завжди здатний асоціювати теоретичні знання з практичними прикладами.

III рівень знань. Здобувач вищої освіти вільно володіє навчальним матеріалом на підставі вивченої основної та додаткової літератури, аргументовано висловлює власні думки, проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань аудиторної і самостійної роботи.

Порядок переведення оцінок у систему ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	ОЦІНКА ECTS	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
64-74	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Форми поточного та підсумкового контролю успішності навчання

У процесі вивчення дисципліни «Міжнародний менеджмент» викладачем використовуються метод контролю у вигляді написання модуля.

Методика активізації навчального процесу

Використання навчальних технологій для активізації процесу навчання

Методики активізації процесу навчання	Вид занять, де використовується методика
Проблемні лекції спрямовано на розвиток логічного мислення здобувачів вищої освіти, коло питань теми обмежується двома-трьома ключовими моментами, увага здобувача освіти концентрується на матеріалі, що не знайшов відображення в підручниках, використовується досвід закордонних навчальних закладів з роздачею під час лекцій друкованого матеріалу та виділенням головних висновків з питань, які розглядаються. При читанні лекцій здобувачам вищої освіти даються питання для самостійного розмірковування, на які лектор відповідає сам, не чекаючи відповідей здобувачів освіти. Така система примушує здобувачів вищої освіти сконцентруватися та почати активно мислити у пошуках правильної відповіді	Проблемна лекція з питання: «Дослідження процесу становлення глобального менеджменту»
Робота в малих групах дає змогу структурувати практично-семінарські заняття за формою і змістом, створює можливості для участі кожного здобувача вищої освіти в роботі за темою заняття, забезпечує формування особистісних якостей та досвіду соціального спілкування	Робота в малих групах при розгляді питання "Форми та методи прийняття управлінських рішень у системі міжнародного менеджменту"
Семінари-дискусії передбачають обмін думками і поглядами учасників з приводу даної теми, а також розвивають мислення, допомагають формувати погляди і переконання, виробляють уміння формулювати думки й висловлювати їх, вчать оцінювати пропозиції інших людей, критично підходити до власних поглядів	Проблемне повідомлення та дискусія з питання: "Фактори підвищення ефективності зовнішньоторговельних операцій"
Мозкові атаки – метод розв'язання невідкладних завдань, сутність якого полягає в тому, щоб висловити якомога більшу кількість ідей за дуже обмежений проміжок часу, обговорити і здійснити їх селекцію	Мозкова атака щодо обґрунтування вибору стратегій розвитку міжнародного бізнесу
Кейс-метод – метод аналізу конкретних ситуацій, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів і передбачає розгляд виробничих, управлінських та інших ситуацій, складних конфліктних випадків, проблемних ситуацій, інцидентів у процесі вивчення навчального матеріалу	Проблемна ситуація "Реалізація стратегічних планів суб'єкта господарювання у сфері міжнародного бізнесу"
Презентація – виступи перед аудиторією, що використовуються для представлення певних досягнень, результатів роботи групи, звіту про виконання індивідуальних завдань, інструктажу, демонстрації нових товарів і послуг	Презентація результатів побудови шкал стимулювання менеджерів міжнародних компаній

13. Методичне забезпечення

Комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни «Міжнародний менеджмент»

14. Рекомендована література

Основна

1. Білик Р. С. Міжнародний менеджмент : навч. посібн. / Р.С. Білик, Р.Р.Білик. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 320 с.
2. Пивоваров С.Э., Тарасович Л.С. Международный менеджмент. Учебник для вузов. – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 420 с.
3. Панченко Є.Г. Міжнародний менеджмент: Навч-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2004. – 441 с. (Розгорнутий список літератури – С. 432-439)

Законодавчі і нормативно-правові акти

4. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29.
5. Закон України «Про іноземні інвестиції» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36.
6. Закон України «Про режим іноземного інвестування» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19.

Допоміжна

7. Алексеев И. С. Внешнеэкономическая деятельность / И. С. Алексеев. – М. : Дашков и К°, 2009. – 304с.
8. Баринов В. А. Внешнеэкономическая деятельность / В. А. Баринов. – М. : Форум, 2009. – 192 с.
9. Бестужева С. В. Міжнародні економічні відносини : навч. посібн./ С. В. Бестужева. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2009. – 384 с.
10. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 360с.
11. Білошапка В А. Управлінська результативність в міжнародному бізнесі: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2007. – 216 с.
12. Гестеланд Ричард Р. Кросс-культурное поведение в бизнес. – Днепропетровск: Баланс – Клуб, 2003. – 288 с.
13. Гіл, Чарлз В.П. Міжнародний бізнес: Конкуренція на глобальному ринку / Пер. з англ. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 856 с.
14. Гриффин Р., Пастей М. Международный бизнес. 4-е изд. / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2006 – С. 645-760.
15. Дэниэлс Джон Д., Радеба Ли Х. Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции / Пер. с англ., 6-е изд. – М.: Дело Лтд, 1996. – 784 с.
16. Ингнуну Оу. Японский менеджмент: прошлое, настоящее и будущее. – М.: ЭКСМО, 2007. – 159 с.
17. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: Монографія. – К.: КНЕУ, 2006. – 248 с.
18. Коллинз Дж. От хорошего к великому / Пер. с англ. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2001. – 286 с.
19. Коллинз Дж., Поррас Дж. Построенные навечно: успех компаний, обладающих видением / Пер. с англ.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. – 350 с.
20. Міжнародний бізнес: підручник. 3-ге видання, доп. та перероб. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – 810 с.
21. Ресурси та моделі економічного розвитку: монографія / За заг. ред. Д.Г.Лук'яненка та А.М.Поручника. – К.: КНЕУ, 2011. – 703 с.
22. Рогач О.І. Транснаціональні корпорації: підручник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 400 с.
23. Руденко Л.В. Транснаціональні корпорації: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2004. – 227 с.

24. Сравнительный менеджмент /Под ред. С.Э.Пивоварова. – СПб.: Питер, 2006. – 368 с.
25. Управління конкурентоспроможністю підприємства : підручник / Ю. Б. Іванов, М. О. Кизим, О. М. Тищенко та ін. –Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 320 с.
26. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія у 2 т. За заг. ред. Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручника – К.: КНЕУ, 2006. – Т. II, С. 448-487.
27. Уэлч Дж. Победитель / Пер.с англ. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 443 с.
28. Холден Найджел Дж. Кросс-культурный менеджмент. Концепция когнитивного менеджмента. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 384 с.

15. Інформаційні ресурси, у т.ч. в мережі Інтернет

<http://zakon1.rada.gov.ua> – законодавство України.
www.ukrstat.gov.ua – офіційний сайт Державного комітету статистики України
www.dcz.gov.ua – офіційний сайт Державної служби зайнятості України
www.mlsp.gov.ua – офіційний сайт Міністерства праці та соціальної політики України
<http://chitalka.info/n213/index.html>
<http://readbookz.com/books/214.html>
<http://ru.wikipedia.org>
<http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/21330>